

3. Астамирова М. А.-М. Состояние исследований криофильной флоры Центрального и Восточного Кавказа / М. А.-М. Астамирова // Вестник Академии наук Чеченской республики. – 2014. – № 1 (22). – С. 15–28.
4. Доброчаева Д. Н. Владимир Ипполитович Липский / Д. Н. Доброчаева, Г. П. Мокрицкий. – К., 1991. – 216 с.
5. Крецул Н. І. Історико-науковий аналіз діяльності академіка - В. І. Липського в контексті розвитку ботанічної науки в Україні / Н. І. Крецул: дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Нац. акад. наук України, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. – К., 2005. – 179 с.
6. Липский В. И. Исследование Северного Кавказа / В. И. Липский // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1891. – Том 11. – Вып. 2. – С. 38–39.
7. Липский В. И. Флора Кавказа / В. И. Липский. – СПб., 1899. – С. 196.
8. Савчук В. С. Иван Яковлевич Акинфиев / В. С. Савчук. – М., 1996. – 112 с.

Надійшла до редколегії 20.11.2017

УДК 061.6: 001.89: 330.341.1(477)

Н. М. Кушлакова

Західнодонбаський інститут МАУП, Павлоград, Україна

ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НАУКОВО- ТЕХНІЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

На основі широкого кола джерел розглянуто основні напрями діяльності інженерно-наукових об'єднань промислових регіонів України, в основу діяльності яких було покладено ідею об'єднання інженерної спільноти з метою встановлення фахової комунікації, професійної, моральної і матеріальної взаємодопомоги.

Ключові слова: фахова комунікація, професійна підтримка, працевлаштування, матеріальна допомога, безповоротні кошти, стипендії.

Н. Н. Кушлакова

Западнодонбасский институт МАУП, Павлоград, Украина

ПОДДЕРЖКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ КАК ЭЛЕМЕНТ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ НАУЧНО- ТЕХНИЧЕСКИХ ОБЪЕДИНЕНИЙ ПРОМЫШЛЕННЫХ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ (КОНЕЦ ХІХ – НАЧАЛО ХХ в.).

На основе широкого круга источников рассмотрены основные направления деятельности инженерно-научных объединений про-

мышленных регионов Украины, в основу деятельности которых была положена идея объединения инженерной общественности с целью установления профессиональной коммуникации, моральной и материальной взаимопомощи.

Ключевые слова: профессиональная коммуникация, профессиональная поддержка, трудоустройство, материальная помощь, безвозвратные средства, стипендии.

N. N. Kuslakova

Westdonbass Institute by IAPM, Pavlograd, Ukraine

**PROMOTIONAL PROFESSIONAL SUPPORT AS THE ELEMENT
OF CORPORATE CULTURE OF SCIENTIFIC-TECHNICAL
ASSOCIATIONS IN THE INDUSTRIAL REGIONS OF UKRAINE
(THE END OF XIXth – THE BEGINNING
OF THE XXth CENTURIES)**

The activities of the scientific and technical societies in the industrial regions of the Russian Empire for uniting the engineering community, for employing and supporting its members were according to the very purpose of the designated societies creation. The basis of the activity of engineering scientific and technical societies was, first of all, the idea of integrating the engineering community not only in order to establish professional communication, but also mutual assistance. «Assistance» in matters of employment, material assistance to the society members and their families. Professional support was expressed, first of all, in the promotion of employment, which the societies paid a lot of attention: in the instructions (IRTS department) and in the charters of practically all societies (with the exception of CSEKR) the legal basis for employment was laid down. Special units of the Bureau for the work search were created (KD IRTS). The Labor Bureau (KD IRTS), the Reference and Intermediary Department (CSEKR); the publishing houses of the societies posted vacancies in the regional enterprises in different business fields and private announcements of engineers about job search, etc. Engineering societies, acting as an intermediary in recruiting, not only provided assistance to their members, but also provided employers with well-trained specialists in various fields of industrial and agricultural production, thus contributing to the development of the industrial southern regions of the state.

The financial support of its members and their families, which was laid down in the charter, as one of the priority tasks (with the exception of the IRTT departments), was common to all scientific and technical societies. Material support was provided in different ways: temporary or one-time assistance (irrevocable or on loan) and monthly (loan or non-refundable). Material support was more common to the engineers societies – graduates of higher technical institutions and independent regional societies and was given on the application of a member of the company. Professional support was also for students of higher technical institutions. Scientific and technical societies became the centers of the professional community, helping students

with their Alma Mater by any means available: allocating funds to their own scholarships (SE KHMC), involving students in research (SE KHMC, SRTS, CSEKR), material assistance needy students (SRTS). All this contributed to the unification of the engineering community and increased authority of engineers and engineering work in general.

Key words: professional communication, professional support, employment, material assistance, irrecoverable means, scholarships.

Важливою складовою соціально-економічного розвитку будь-якої держави завжди виступала науково-технічна інтелігенція. З економічним піднесенням Донбасу і Кривбасу зростала й роль технічної еліти регіону, в середовищі якої закономірно виникла потреба об'єднання спільних зусиль з метою вирішення професійних, громадсько-наукових і особистих проблем. За таких умов, у промислових регіонах України виникла ціла низка інженерно-наукових товариств, членами яких були здебільшого професори вищих технічних навчальних закладів та університетів, а також інженери, технологи, службовці та промисловці. Саме це соціально-професійне співтовариство, члени якого володіли високими духовно-моральними особистісними якостями, стало носієм передових громадських ідеалів і новітнього наукового знання.

Практично всі науково-технічні товариства одним з основних завдань своєї діяльності визначали сприяння розвитку вітчизняної промисловості й популяризації наукового технічного знання. Проте, аналізуючи статuti досліджуваних інженерно-наукових об'єднань, можна виділити деякі суттєві особливості щодо поставленої мети і завдань (див. табл. 1). Так, відділення Імператорського Російського технічного товариства, які у своїй діяльності керувалися Інструкцією, мали на меті «содействовать развитию техники и технической промышленности в России». Вочевидь така лаконічність у формулюванні мети обумовлена, насамперед, його складом і структурою: дійсним членом товариства могла бути будь-яка особа, діяльність якої тим чи іншим чином пов'язана з технічною галуззю. В залежності від роду професійних занять члени товариства входили до одного чи декількох відділів ІРТТ. Діяльність Російського технічного товариства і його відділень була спрямована на користь всієї державі тим самим, на думку засновників, повинна була сприяти об'єднанню всіх членів товариства.

Тому й не було заплановано спеціальних заходів щодо згуртування, взаємодопомоги і професійної підтримки. Серед основних завдань ІРТТ у Статуті та в Інструкціях відділенням виокремлюється лише одне положення, яке носить приватний характер відносно будь-кого з членів товариства: *«Посредничество между техниками и лицами, нуждающимися в их услугах»* [1].

Таблиця 1

**Матеріальна та професійна підтримка членів науково-технічних товариств
промислово розвинених регіонів Російської імперії
(кінець XIX – початок XX ст.)***

Напрями діяльності	КВ ІРТТ	ХВ ІРТТ	ТТІКр	ІРТТ	ТІ КВГУ	ТМІР
Посеред. у працевл. і матер. До-помога	в Інструкції працевл.	в Інструкції працевл.	–	закладено в Статуті	закладено в Статуті	закладено в Статуті
Працевлаштування	Бюро для пошуку місця праці	Бюро праці	Довідково-посеред-ни-цький відділ	через оголошення	через оголошення	через оголошення
Матеріаль-на допо-мога: – членам Товариства	одноразові виплати за нагальною потребою	–	за потре-бою	+ поворотна і безпово-ротна	+ спец. капітал	–
– членам сімей	одноразові виплати за нагальною потребою	–	за потре-бою	+	+(Похоронна каса)	–
– студен-там вишу (стипендії, тощо)	–	–	–	–	+	–
Діяльність по згуртуванню інженерної спільноти	екскурсії	екскурсії	екскурсії, вечори, обіди	допомога у працевлаштуванні (всім)	оголо-шення та інформація в журналі	окружні наради Екскурсії, вечори, обіди
Страхуван-ня членів товариства	–	ТВС членів	–	ТВС членів	–	–
Пільгові умови сплати членських внесків	–	–	пожиттєві члени звільня-ються	в залеж-ності від річного до-ходу	в залеж-ності від річного до-ходу	можливо частина-ми

* – Таблицю складено автором за матеріалами статутів, протоколів за-сідань і звітів означених товариств у досліджуваний період,

+ – систематична допомога із спеціальних коштів, закладених у річному кошторисі, й затверджена рішенням загальних зборів товариства.

Для втілення в життя поставленого завдання у відділеннях Російського технічного товариства в різні періоди було здійснено спробу облаштування спеціальних відділів: «Бюро пропозиції місця праці» (КВ ІРТТ, 1909 р.) і «Бюро праці (відділ попиту й пропозиції праці)» (Рахівничий відділ ХВ ІРТТ, 1911 р.). Діяльність цих бюро вбачалась, у першу чергу, в розміщенні оголошень у журналах «Записки КВ ІРТТ», «Записки ХВ ІРТТ» і «Счетоводство и хозяйство».

Як показала практика, періодично на сторінках журналів з'являлись оголошення про пошук місця роботи або оголошення щодо вакансій на підприємствах регіону, але, як наголошується в одному з протоколів засідань Ради КВ ІРТТ, за браком *«заявлений как ищущих, так и предлагающих места, постановлено обождать с организацией бюро»* [2], і надалі ці відділи так і не розпочали своєї діяльності у відділеннях Російського технічного товариства. Матеріальна допомога як самим членам товариства, так і їх сім'ям від початку діяльності ІРТТ не була актуальною і не передбачалася.

Перша російська революція і початок Першої світової війни призвели до серйозних соціально-політичних та економічних змін у державі. В цій ситуації деякі відділення Імператорського Російського технічного товариства за особистими заявами своїх членів здійснювали певну матеріальну допомогу, яка все ж була тимчасовим, а не системним заходом: надання щомісячної допомоги дружинам членів товариства, що знаходилися на війні (по 5 крб), субсидія в сумі 25 крб при від'їзді на навчання тощо.

Інша ситуація склалася в товариствах, що були організовані випускниками вищих технічних закладів, у нашому випадку – це Південно-Російське товариство технологів і Товариство інженерів, що закінчили Катеринославське вище гірниче училище. Ці товариства, на відміну від відділень ІРТТ, мали свої статuti, були самостійними в організації своєї діяльності, а членство визначалося тим вищим закладом освіти, який вони закінчили.

У період навчання існуюча система навчально-виховного процесу у вищих технічних закладах сприяла вихованню у студентів свідомої громадської позиції, високих морально-етичних якостей, формуванню своєрідної корпоративної культури. Тому й ідея так званого інженерного братства знайшла відображення у статутах означених інженерно-наукових товариств, про що вже наголошувалося вище, а саме у формулюванні мети: *«а) объединение членов его на почве научной и практической деятельности в технической области, выражаемое в доставлении возможности обмениваться приобретенными сведениями и следить за развитием технических наук, содействуя этим самым процветанию их в Отечестве; б) оказание помощи нуждающимся членам и их семействам; в) облегчение*

сношений между фабрикантами и заводчиками с одной стороны и технологами с другой – и доставление мест занятий сим последним при посредстве общества» [3].

Очевидно, що члени Південно-Російського товариства технологів (а Товариство інженерів, що закінчили КВГУ за аналогією з ними), формулюючи мету діяльності свого об'єднання як триєдину, вважали одним із найважливіших завдання «вспоможения» в питаннях пошуку місця роботи та матеріальної допомоги членам товариства та їх сім'ям. Аналіз протоколів засідань цих товариств підтверджує життєдієвість означених у Статуті завдань, а на сторінках друкованого органу кожного товариства («Известия Южно-Русского общества технологов» і «Южный инженер») систематично розміщується інформація або оголошення щодо вакансій на підприємствах південного регіону Російської імперії та оголошення заяв на отримання місця роботи з вказівкою спеціальності претендента (див. рис. 1).

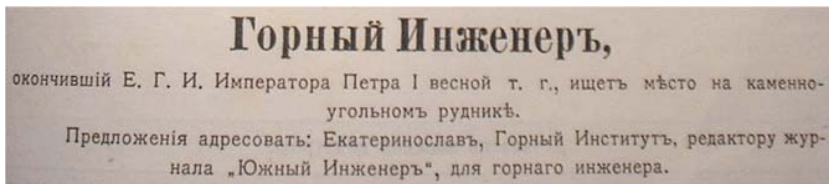

Рис. 1 Оголошення, вміщені на сторінках журналу «Южный инженер» (друкований орган Товариства інженерів, що закінчили Катеринославське вище гірниче училище).

Питаннями працевлаштування безпосередньо опікувалося Правління науково-технічних товариств, причому надання допомоги при пошуку місця роботи для членів товариства здійснювалось безкоштовно (оголошення, консультації, листування тощо). Для всіх останніх, бажаючих віднайти вакансію, послуга працевлаштування була платною – оголошення невеликого розміру в журналі коштувало 25 коп. за один день (ТІ КВГУ).

Щодо членів товариств, які бажали скористатися допомогою товариства при пошуку місця роботи, то вони брали на себе зобов'язання відшкодувати витрати товариства після працевлаштування з першого заробітку в розмірі від 1% за умови, що річний дохід складає більше 600 крб (менша грошова сума не оподатковується, ПРТТ). Навіть у складні 1914–1917 рр., коли країна потерпала від війни й розрухи, Правління товариств намагалися допомогти своїм товаришам-інженерам, підшукавши їм місце роботи. Так, у 1914 р. у товаристві обговорювалося питання створення Бюро для сприяння в пошуку робо-

ти, а у звіті про діяльність ТІ КВГУ за 1915 р. зазначалося, що через Правління були працевлаштовані 7 осіб, а 14 вакансій залишилися не зайнятими. Розміщення оголошень було більш характерним для Товариства інженерів, що закінчили Катеринославське вище гірниче училище, а от Південно-Російське товариство технологів зазвичай оприлюднювало інформацію у вигляді щомісячних або річних звітів із зазначеного питання.

У процесі наукового дослідження були віднайдені друковані першоджерела, що дало змогу найбільш повно відтворити цей напрям діяльності саме у Південно-Російському товаристві технологів (див. табл. 2, рис. 2).

Таблиця 2

Діяльність Південно-Російського товариства технологів щодо працевлаштування інженерів півдня Російської імперії (1895–1908 рр.)*

	1895–1896	1896–1897	1897–1898	1898–1899	1899–1900	1908
заяви від інженерів	24	53 (1)	49 (1)	89 (3)	98	32
вакансії, пропонувані роботодавцями	22/5 (1)	35/7	60/16	84/25	51/10	25/9

* – таблицю складено автором за матеріалами протоколів засідань і звітів Південноросійського товариства технологів.

Порівнявши попит і пропозицію у заміщенні вакантних робочих місць, можна простежити певну закономірність – поступове зростання (за незначним винятком 1908 р.) усіх показників, але ситуація далеко не задовільна. За наявності великої кількості інженерів, котрі шукали місце роботи, і значної кількості пропозицій від роботодавців, все ж число зайнятих вакансій на виробництві залишалося на низькому рівні.

Від початку діяльності Правління товариства надавало цьому напрямку діяльності значну увагу, аналізуючи об'єктивні й суб'єктивні причини такого стану речей. По-перше, інформація про вакантні посади здебільшого надходить не від адміністрації підприємств, а від окремих членів товариства (наприклад, з 22 пропонуваних вакансій у першому звітному році лише 8 надійшли безпосередньо від керівництва заводів до Правління товариства). По-друге, специфіка роботи інженерів-механіків та інженерів-хіміків. Перша категорія інженерів після подачі заяви до Правління може знайти місце роботи, здебільшого без зайвих зусиль, самотужки, зважаючи на великий попит на працю технологів-механіків у сучасних умовах на залізниці, заводах і фабриках. Після працевлаштування інженери, на жаль, своєчасно не надають потрібну інформацію до Правління. Що ж до працевлашту-

вання інженерів-хіміків, то слід зауважити, що здебільшого вакансії надходили від цукрових заводів, які пропонували не вигідні умови роботи: сезонність (3–4 місяці на рік), невисока заробітна платня.

Крім того, існували й дещо своєрідні вимоги до кандидатів на заміщення оголошених вакансій з боку роботодавців, як то: віросповідання, вік або національність. Але найсуттєвішим недоліком у роботі товариства щодо працевлаштування (особливо молодих інженерів) члени Правління вважали відсутність інформації (місцезнаходження, поштова адреса, тощо) про кандидатів у період найбільш активного попиту на працю. Для усунення всіх вад було прийнято рішення про систематичний збір і публікацію інформації про зміну місця перебування членів товариства на сторінках журналу «Известия Южно-Русского общества технологов».

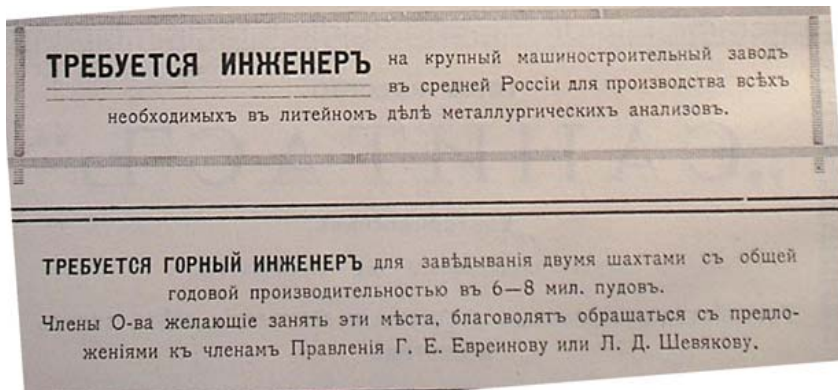

Рис. 2. Діяльність Південно-Російського товариства технологів щодо працевлаштування членів товариства (1895–1908 рр.)

Слід зазначити, що з розвитком діяльності товариства в означеному напрямі за допомогою до Правління в пошуках роботи стали надходити заяви і від інженерів-сторонніх осіб (див. табл. 2 – число в дужках), чому активно сприяв журнал, поширюючи інформацію як про саме товариство, так і про вакансії для інженерів різного фаху. І ще один факт звертає на себе увагу – зниження показників діяльності в порівнянні з попередніми роками, в 1908 р., що, вочевидь, пов'язано з соціально-політичними подіями 1905–1907 рр. в Російській імперії.

Товариська допомога у питаннях працевлаштування зближувала членів науково-технічних товариств, згуртовувала їх навколо Правління, додаючи до суто професійного спілкування особистісні морально-етичні почуття. Такий взаємозв'язок ставав ще тіснішим і людянішим завдяки іншому напрямку діяльності, притаманному та-

кож товариствам випускників вищих технічних закладів – Товариству інженерів, що закінчили Катеринославське вище гірниче училище, і Південно-Російському товариству технологів – це надання матеріальної допомоги членам товариства та їх сім'ям.

Цьому напрямку діяльності в обох товариствах приділялася значна увага і виділялася суттєва сума коштів, яка від початку закладалася в кошторис товариства на поточний рік діяльності (див. табл. 2). Так, у кошторисі ТІ КВГУ (з 1912 р. ТІ КГІ) існувала стаття витрат «спеціальний капітал», з якого здійснювалися виплати різноманітної допомоги, на яку щорічно виділялося до 300 крб. Цікаво, що така благодійна діяльність не припинялася протягом усього періоду існування товариства, навіть у роки Першої світової війни, коли значна кількість науково-технічної інтелігенції залишилася без роботи або опинилась у вирі бойових дій. У цій ситуації самі інженери й члени їх сімей залишилися без будь-яких коштів до існування. Перед ТІ КГІ найбільш гостро постали завдання «вспоможения» як членам товариства, так і їх сім'ям.

Уже на засіданні 13 вересня 1914 р. Правління товариства постановило пожертвувати із сум товариства 100 крб на користь дешевих їдалень для сімейств воїнів, призваних на війну. Крім того (на цьому ж засіданні), Правління вирішило звернутися до всіх членів товариства з пропозицією надати приміщення з харчовим забезпеченням або тільки приміщення для розміщення поранених воїнів. У 1915 р. благодійна діяльність активізувалась і на засіданнях загальних зборів розглядалися питання: 1) про асигнування 100 крб на користь сімей осіб, призваних на війну; 2) про створення похоронного фонду (для підтримки сімей фронтовиків-членів товариства); 3) про відрхування коштів для надання допомоги членам товариства та їх сім'ям, які опинились у скрутному матеріальному становищі (262 крб); 4) про збір коштів на санітарно-живильний (санітарно-харчувальний) загін імені російських техніків; 5) про виділення коштів на утримання спочатку одного, а потім двох ліжок імені загиблих на війні членів Товариства інженерів, які закінчили Катеринославський гірничий інститут у лазареті при санітарному загоні Катеринославського відділення Імператорського Російського технічного товариства. Загальна сума виділених коштів тільки протягом 1914–1916 рр. виглядала таким чином: а) допомога членам товариства та їх сім'ям – 262 крб і 100 крб на поховання (із створеної спеціально Похоронної каси); б) сім'ям інженерів-фронтовиків (не членам товариства) – 100 крб (на безкоштовну їдальню); в) на санітарний загін – 436 крб; г) на утримання двох ліжок в лазареті санітарного загону – 500 крб [4].

Від початку своєї діяльності (вже починаючи з другого року), ТІ КГІ здійснювали матеріальну підтримку не лише своїх членів, а

й талановитих студентів КГІ, надаючи їм стипендії (в основному в розмірі 100 крб) від Товариства інженерів, що закінчили КГІ. Кошти на стипендії складалися з плати за слухання лекцій. Цю практику Товариство продовжило й у роки Першої світової війни. Так, у весняному півріччі 1914 р. стипендію було надано студенту Селітренникову (50 крб), у березні 1915 р. засновано стипендію імені загиблих на війні членів товариства в розмірі 100 крб (у другому півріччі 1914 р. вона була призначена студенту А. Алексєєву). Зокрема, стипендіатами товариства на перше півріччя 1915/16 н.р. затверджені студенти Мовсес Авакьянц і Карапет Вартанянц (по 50 крб) [4]. Стипендії, які призначалися здібним студентам, були не єдиною формою їх заохочення.

На засіданні загальних зборів членів товариства 24 березня 1915 р. було прийнято рішення щодо залучення студентів до науково-дослідної роботи шляхом *«устройства периодических собраний с участием посторонних для технических докладов и о допущении на них студентов, серьёзно занимающихся разработкой вопросов из области науки и техники»* [5]. Очевидно, що для громадсько-наукової організації, якою було ТІ КГІ, і яка функціонувала, здебільшого, за рахунок членських внесків, благодійна діяльність виглядає досить солідно як з точки зору напрямів здійснення матеріальної допомоги, так і з огляду на значні фінансові витрати з цього питання.

Аналогічну діяльність із надання матеріальної допомоги здійснювало й Південно-Російське товариство технологів, яке в кошторисі передбачало статтю витрат «допоміжний капітал», причому надавалася матеріальна допомога двох видів: поворотна (у вигляді безвідсоткового кредиту) і неповоротна (без подальшого відшкодування) (див. табл. 3–4 і рис. 3).

Таблиця 3

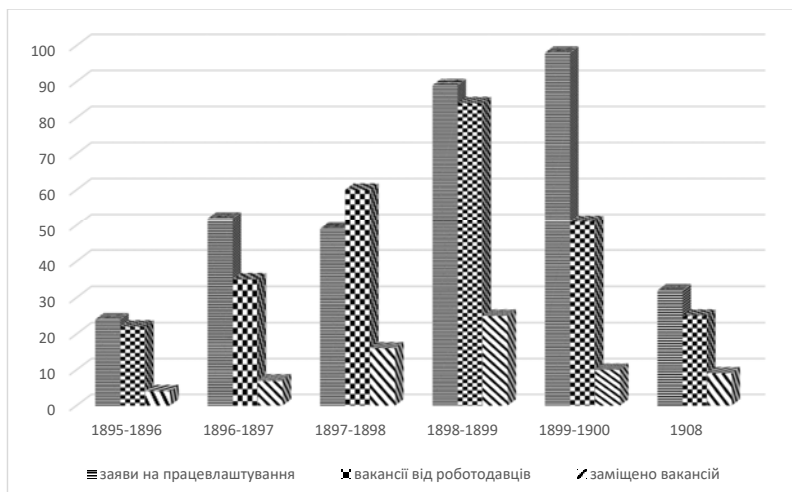
Динаміка надання матеріальної допомоги Південно-Російського товариства технологів своїм членам та їх сім'ям (1895–1908 рр.)*

	1895–1896	1896–1897	1897–1898	1898–1899	1899–1900	1908
Поворотні й не-поворотні кошти (крб.)	90	155\1480п	125\1095п	160\1490п	250\2620п	440\50п
Всього (крб.)	90	1635	1220	1650	2870	490
Допоміжний капітал (крб.)	–	До 1000	1500	1500	2000	–

* – таблицю складено автором за матеріалами протоколів засідань і звітів Південно-Російського товариства технологів

n – сума поворотних коштів

Види допомоги, процедура надання та розмір матеріальної допомоги встановлені в Статуті ПРТТ, де зазначено, що діяльність товариства полягає «...е) в видаче єдиновременных и ежемесячных пособий; ж) в доставлении членам, их семействам медицинской помощи и в помещении малолетних детей членов в учебные заведения» [6].

**Рис. 3. Динаміка руху допоміжного капіталу
Південноросійського товариства технологів (1895–1908 рр.)**

Як свідчать статистичні дані, товариство дійсно активно допомагало своїм членам, надаючи тимчасову допомогу (неповоротні кошти, здебільшого – це перший членський внесок для молодих інженерів, що тільки-но вступили до товариства, або гроші на поховання) і щомісячну допомогу (поворотні кошти). За допомогою до Правління зверталися найчастіше з таких причин: хвороба одного з членів сімейства, відшкодування на проїзд до місця роботи, матеріальна допомога на життя при відсутності постійного місця роботи тощо. З розвитком діяльності ПРТТ практично щороку збільшувалася сума допоміжного капіталу, причому виплати перевищували встановлені ліміти. Збільшувалася не просто сума виплат, а кількість поданих заяв на допомогу, які здебільшого задовольнялися стовідсотково (див. табл. 4).

Правління йшло на ці вимушені кроки, сподіваючись, що поворотні кошти будуть вже частково повернені протягом звітного року. Приємно вражають показники матеріальної допомоги в 1908 р., коли країна переживала складні роки й значна кількість інженерів залишилася без роботи, тому сім'ї залишилися без засобів до існування. Пів-

денно-Російське товариство технологів у цей період знайшло змогу виділити значну суму на неповоротну допомогу – 440 крб, що значно більше проти минулих років (див. табл. 3).

Таблиця 4

Динаміка надання матеріальної допомоги Південно-Російського товариства технологів своїм членам та їх сім'ям (1895–1908 рр.)*

	1895–1896	1896–1897	1897–1898	1898–1899	1899–1900	1908
К-ть поданих заяв	4	31о/29	36/о/21	18о/28	51	25
Задоволені заяви	4	31о/29	36/о/21	18о/27	47	9
Допомога Правління (на поховання, к-ть)			2	1	5	

* – таблицю складено автором за матеріалами протоколів засідань і звітів Південно-Російського товариства технологів

Не залишалося товариство й осторонь проблем студентів своєї Alma Mater, підтримуючи їх і морально, і матеріально. В 1898 р. при Харківському технологічному інституті розпочало свою діяльність Товариство «вспомоществования недостаточным» (рос.) студентам, вже сама назва якого говорить сама за себе – навчання у виші було платним, а кількість і розмір стипендій були досить обмеженими (50 безкоштовних місць для навчання, 50 державних і 2 приватних стипендій). Південно-Російське товариство взяло під свою опіку це молоде товариство: 1) на сторінках журналу «Известия Южно-Русского общества технологов» неодноразово розміщувались оголошення щодо діяльності студентського товариства; 2) друкувалися гасла з пропозицією до всіх небайдужих допомогти матеріально студентству; 3) саме ПРТТ виділяло грошові кошти. Так, у касовому звіті за 1898 р. зазначено, що зібрано пожертв на користь Товариства студентів ХІІІ 19 крб, а Правлінням ПРТТ виділено 45 крб.

У промислово розвинених регіонах Російської імперії на сучасних українських територіях функціонували, як наголошувалося вище, також і самостійні науково-технічні об'єднання: Товариський гурток інженерів Катеринославського району та Товариство маркшейдерів Півдня Росії. Ці товариства виникли на початку ХХ ст., організаційна структура й напрями науково-технічної діяльності яких представляли собою симбіоз кращого, що було напрацьовано інженерно-науковими товариствами інших типів за попередні роки. Вони також опікувалися матеріальною допомогою фахівцям, що входили до їх складу. Так, головні напрями діяльності Товариства маркшейдерів Півдня Росії

впливали з мети, сформульованої у Статуті: «а) объединить членов Общества в совместной работе по вопросам научным, техническим и бытовым, касающимся деятельности маркшейдера; б) оказывать по мере возможности нуждающимся членам Общества помощь в форме приискания для них занятий, выдачи ссуд и единовременных или периодических пособий и попечения об их семьях» [7].

Як бачимо, в першу чергу товариство мало на меті, як і товариства випускників технічних вишів, об'єднання членів не лише в питаннях науково-технічних, а й побутових у формі матеріальної та практичної підтримки не лише самих членів, а й їх сімей. Товариство маркшейдерів об'єднувало у своєму складі фахівців, які проживали у віддалених один від одного місцях, що охоплювали значну територію півдня Російської імперії, тому місцезнаходження Бюро було розташоване практично в центрі Донецько-Криворізького басейну – в Катеринославі.

Допомога у працевлаштуванні здійснювалася через друкований орган товариства журнал «Маркшейдерские известия», на сторінках якого розміщувались оголошення про вакансії на підприємствах гірничорудної промисловості, а також приватні оголошення від інженерів про пошук місця роботи. Питаннями працевлаштування та матеріальної допомоги опікувалося саме Бюро товариства, яке для впорядкування всебічної діяльності ТМПР планувало відкрити відділення по всій території Російської імперії, щоб мати змогу вчасно реагувати на потреби членів товариства й зміни в їх професійному житті. На жаль, багатьом сподіванням не судилося бути здійсненими – спочатку Перша світова війна, потім буремні революційні події й зміна соціально-політичного устрою держави завадили планам товариств.

Товариський гурток інженерів Катеринославського району мав на меті об'єднання інженерів для дружнього й наукового спілкування, але, як показало проведене дослідження, діяльність гуртка була різноманітною й не обмежувалася лише спілкуванням. Гурток був громадською організацією, яка працювала на умовах самофінансування, але Правління знаходило можливість матеріально підтримувати важливі заходи професійного спрямування, організовані іншими науково-технічними об'єднаннями міста. Так, наприклад, до фонду Катеринославського відділення Імператорського Російського технічного товариства було перераховано кошти в сумі 100 крб на побудову приміщення для вечірніх курсів для робітників.

Початок Першої світової війни наклав свій відбиток на всю діяльність гуртка як технічної організації. Термінові загальні збори 13 вересня 1914 р. було скликано з метою з'ясування таких питань: 1) хто з членів Гуртка були призвані на війну; 2) матеріальний стан сімей цих членів – після чого було прийнято рішення, завдяки якому

Правління мало змогу оперативного приймати будь-яке рішення щодо матеріальної допомоги сім'ям воїнів: «...уполномочить Правление оказывать помощь семьям запасных воинов-членов ТКИ из кассы Кружка...по усмотрению Правления, без обращения к Общему Собранию за специальным разрешением» [8, с. 21].

На цьому ж засіданні Правління порушило питання про участь Гуртка у справі допомоги потерпілим від війни, тому що «долг граждан и обязанность кружка, как культурной организации, призывают его к посильному участию в помощи раненым воинам и оставшимся без кормильцев семьям призванных в армию» [8, с. 20–21]. З цього приводу всім членам гуртка було розіслано спеціальні листівки з відірвними передплатними листами: з 200 розісланих листів повернувся 81 на загальну суму щомісячних внесків 221 крб та одноразових 60 крб. Усі кошти було направлено «...в лазарет Государственной Думы...и в Городское Попечительство о семьях запасных, призванных на войну» [8, с. 22]. Збір коштів не був одноразовою акцією, бо вже на кінець 1915 р. на користь жертв війни до каси Гуртка надійшло 2 536 крб, з яких 977 крб 50 коп. перераховано на рахунок передового загону Державної Думи та 976 крб 50 коп. внесено на користь сімей запасних воїнів м. Катеринослава, а залишок у сумі 782 крб внесено на кожний із вищезначених рахунків порівну 1 лютого 1916 р.

За зразком інженерно-наукових об'єднань випускників технічних вишів у воєнні роки в Товариському гуртку інженерів Катеринославського району було порушено питання про створення довідково-посередницького бюро для допомоги членам Гуртка у працевлаштуванні. Рішенням загальних зборів члену гуртка Володимирі Петровичу Глодовському було доручено розробку Правил діяльності вказаного відділу. Проект Статуту Довідково-посередницького відділу, в основу якого було покладено правила аналогічного бюро при Московському гуртку техніків, був представлений на розгляд загальних зборів членів гуртка 07 березня 1915 р.

Після затвердження Статуту Правління ТГІКр призначило головою відділу Івана Миколайовича Нікітіна (товариш голови ТГІКр). Відділ розпочав свою діяльність 4 квітня 1915 р. За структурою Статут складався з двох частин: 1 – Мета й обов'язки Відділу, 2 – Обов'язки членів ТГІКр, «ищущих места и занятия». Як наголошується в першому розділі Статуту, «Справочно-посреднический Отдел по приисканию занятий членам Товарищеского Кружка...имеет целью содействовать членам Кружка в приискании мест и занятий соответственно их специальности...» [8, додаток].

Практично в даному основоположному документі розроблено порядок оформлення взаємовідносин між Гуртком та особами, які працевлаштовуються через його посередництво. В процесі наукового

пошуку не лише інформацію щодо організації діяльності Довідково-посередницького відділу, а й зразки бланків (заява та зобов'язання) цього відділу, які, на наш погляд, також представляють окремий інтерес, якщо зважити на те, що заява, зокрема, носила конфіденційний (за Статутом відділу) характер.

З метою матеріального захисту своїх членів деякі товариства створювали для своїх членів Товариства взаємного страхування. Наприклад, у Харківському відділенні ІРТТ цю ідею впроваджував у життя Рахівничий відділ ХВ ІРТ, після проведення Першого з'їзду бухгалтерів товариств взаємного страхування в 1913 р., а в Південно-Російському товаристві технологів питанням взаємного страхування членів опікувалася комісія по створенню першого відділу страхування у складі *«М. В. Базькевича, Г. Ф. Буракова, А. И. Подушко, В. В. Романова, Л. Е. Ройтенберга, В. И. Таранова-Белозерова и А. И. Шелихова»* [9].

З точки зору взаємодопомоги та діяльності науково-технічних товариств щодо згуртування інженерної спільноти окремої уваги заслуговує діяльність Південно-Російського товариства технологів щодо присвоєння всім випускникам Харківського практичного технологічного інституту однакового звання інженера. Це питання було досить болісним для багатьох випускників, бо за Положенням інституту: *«§12. Студенты, прошедшие успешно полный курс наук в институте, ... удостоиваются: отличнейшие – звание инженера-технолога, а все остальные – звание технолога...»* [10]. Аналогічна проблема хвилювала й випускників Санкт-Петербурзького технологічного інституту, тому в серпні 1896 р. Правління Товариства технологів (м. Санкт-Петербург) було порушено клопотання перед урядом щодо надання всім випускникам їхнього технічного вишу звання «інженер». Таку ініціативу підтримало й Південно-Російське товариство технологів.

Член товариства М. І. Григор'єв-Алексанов звернувся до Правління з відповідним листом, у якому наголосив: *«В виду двойственного звания «Инженер-технолог» и просто «Технолог» – в обществе явились два взгляда. На «инженера технолога» смотрят как вообще на инженера известной специальности. Между тем, как «технолог» в глазах непосвященного общества является чем-то «недооконченным», не «вполне сформировавшимся»... Ненормальность такого взгляда – вполне очевидна, и нравственное самочувствие многих из нас... красноречивее фактов говорит о нерациональности подобного разделения»* [11]. До даного листа приєдналася значна кількість членів ІРТТ, і Правління порушило відповідне клопотання перед урядом, акцентувавши увагу на тому, що найбільш авторитетною думкою з цього питання є законодавчий документ, у якому інженером вважається особа, яка закінчила вищий технічний

навчальний заклад і отримала право на виконання відповідних робіт. Найбільшим каменем спотикання у вирішенні даного питання були виключно будівельні знання й право на виконання будь-яких архітектурно-будівельних робіт. Проблемне для багатьох інженерів-випускників ХТІ питання отримало позитивне вирішення лише в 1904 р.

Отже, організація та діяльність більшості інженерних громадсько-наукових товариств були викликані об'єктивними соціально-економічними умовами, які склалися в Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.: бурхливий розвиток Півдня держави у зв'язку з відкриттям та розробкою покладів корисних копалин Донбасу та Кривбасу. Діяльність науково-технічних товариств промислових регіонів Російської імперії по згуртуванню інженерного співтовариства, працевлаштуванню й підтримці своїх членів відповідала самій меті створення означених товариств. В основу діяльності інженерних науково-технічних товариств було покладено, в першу чергу, ідею об'єднання інженерної спільноти не лише з метою встановлення професійної комунікації, а й взаємодопомоги, «вспоможения» в питаннях працевлаштування, матеріальної допомоги членам товариства та їх сім'ям.

Професійна підтримка виражалась, у першу чергу, у сприянні в питаннях працевлаштування, яким товариства приділяли значну увагу: в інструкціях (відділення ІРТТ) і статутах практично всіх товариств (виняток становить ТГІКр) закладено нормативну базу щодо працевлаштування; були створені спеціальні відділи Бюро для пошуку місця праці (КВ ІРТТ), Бюро праці (ХВ ІРТТ), Довідково-посередницький відділ (ТГІКр); у друкованих органах товариств розміщувались оголошення про вакансії на підприємствах регіону різного напрямку господарської діяльності й приватні оголошення інженерів про пошук роботи тощо. Інженерні товариства, виконуючи роль посередника при працевлаштуванні, не лише надавали допомогу своїм членам, а й забезпечували роботодавців якісно підготовленими фахівцями в різних галузях промислового та сільськогосподарського виробництва, сприяючи таким чином розвитку промислових південних регіонів держави.

Спільною для всіх науково-технічних товариств була й матеріальна підтримка своїх членів та їх сімей, яка була закладена у статутах, як одне з першочергових завдань (за винятком відділень ІРТТ). Матеріальна підтримка здійснювалась у різний спосіб: тимчасова чи одноразова допомога (безповоротна або у кредит) і щомісячна (кредит або безповоротна). Матеріальна підтримка була більш притаманна товариствам інженерів – випускників вищих технічних закладів і самостійним регіональним товариствам і надавалась за заявою члена товариства: при хворобі чи скрутному матеріальному становищі за відсутності місця роботи, при недостатності коштів на проїзд до місця роботи, на поховання, при вступі до товариства нових членів тощо.

Матеріальна, професійна й моральна підтримка з боку товариства сприяла згуртуванню інженерної спільноти в цілому і в кожному будь-якому науково-технічному товаристві зокрема. В деяких товариствах створювалися Товариства взаємного страхування (ХВ ІРТТ і ПРТТ). Південно-Російське товариство технологів порушило перед урядом клопотання професійного характеру щодо звання «інженер», яке отримало з часом позитивне рішення й мало важливе значення для всієї інженерної спільноти.

Професійна підтримка стосувалась і студентства вищих технічних закладів. Науково-технічні товариства ставали осередками професійного співтовариства, допомагаючи студентам своїх Alma Mater будь-якими доступними засобами: виділяли кошти на свої власні стипендії (ТІ КВГУ), залучали студентів до науково-дослідної роботи (ТІ КВГУ, ПРТТ, ТГКр), здійснювали матеріальну допомогу нужденним студентам (ПРТТ). Все це сприяло згуртуванню інженерного співтовариства і підвищенню авторитету інженерів та інженерної праці в цілому.

Бібліографічні посилання

1. Кузьмина О. В. К вопросу о подготовке квалифицированных кадров для русской промышленности на рубеже XIX–XX вв. (Съезды русских деятелей по профессиональному и техническому образованию) / О. В. Кузьмина // Научно-технический вестник Санкт-Петербургского государственного университета информационных технологий, механики и оптики. – 2010. – № 4 (68). – С. 116.
2. Записки Екатеринославского отделения Императорского Русского технического общества. – 1909. – № 9–10. – С. 577.
3. Устав общества вспоможения технологов под названием «Южно-усское общество технологов». – Харьков, 1895. – С. 3; Устав общества инженеров, окончивших Екатеринославское высшее горное училище. – Екатеринослав, 1911. – С. 3.
4. Южный инженер. – 1915–1917 гг.
5. Южный инженер. – 1916. – № 4. – С. 94.
6. Устав Общества вспоможения технологов под названием «Южно-Русское общество технологов». – Харьков, 1895. – 22 с.
7. Устав Общества маркшейдеров // Маркшейдерские известия. – Вып. 7. – Екатеринослав, 1914. – С. 52.
8. Годовой отчет о деятельности Товарищеского кружка инженеров Екатеринославской губернии за 1913–1914 гг. – Екатеринослав, 1914.
9. Протокол седьмого общего собрания 27 декабря 1900 года // Отчет о деятельности Южно-Русского общества технологов за первые пять лет. – Харьков, 1901. – С. 179.
10. Положение о Харьковском практическом технологическом институте // Известия Харьковского технологического института императора Александра III за 1905 г. – С. 4–5.
11. В Правление Южно-Русского общества технологов // Отчет о деятельности Южно-Русского общества технологов за первые пять лет. – Харьков, 1901. – С. 98–99.

Надійшла до редколегії 20.11.2017